

TÜRK-AMERİKAN İLİŞKİLERİNDE CHESTER PROJESİ

 İsmail GÖRGEN^a

Özet

Osmanlı Devleti, XIX. yüzyılın ortalarından itibaren içinde bulunduğu siyasi, askeri ve ekonomik durgunluğun giderilmesi için batılı yatırımcılara imtiyazlar vererek ülkenin kalkınmasını ve modernizasyonunu sağlanmaya çalışmıştır. Bu girişimlerden biri de Amerikan sermaye çevrelerine verilen Chester Projesi'dir. Bu proje ile Amerikalı yatırımcılar Doğu Anadolu ve Osmanlı Devleti'nin hâkimiyetinde olan Irak topraklarında bir demiryolu ağı kuracak ve bu demiryolu ağı çevresinde belirli mesafedeki yer altı kaynaklarını işletecekti. Projeye çerçevesinde Doğu Akdeniz ve Karadeniz'de liman yapılması da planlanmıştır. Amerikalı Amiral Kolby Mitchell Chester'ın Osmanlı Hükümeti'ne bu yönde bir teklif sunması Türk yetkililer tarafından olumlu karşılanmıştır. Bu proje 1908–1914 ve 1922–1923 süreci olmak üzere iki dönemde ele alınmıştır. 1908–1914 döneminde Chester Projesi'nin altyapısı oluşmuş ancak Birinci Dünya Savaşı çıktığından dolayı uygulamaya konamamıştır. İkinci dönem olan 1922–1923 evresinde de Ankara Hükümeti sunulan yeni projeye sıcak bakmıştır. Çıkış noktası demiryolu yapımı olan bu proje, Amerika tarafından ham madde ve petrol dolayısıyla bölgenin tüm enerji kaynaklarının Amerika'nın yararına kullanılması için bir araç olarak görülmüştür. Ankara Hükümeti, girişimcilerden ve Amerikan Hükümeti'nden gerek Musul Meselesi'nde gerekse diğer konularda bir destek görmediğinden dolayı Chester Projesi'ni iptal etmiştir. Böylece Amerika'nın Chester Projesi'yle Yakındoğu kaynaklarını tekel altına alma planı yarım kaldığı gibi Osmanlı ve Ankara Hükümetlerinin Amerikan sermaye ve yatırımından istifade etme düşüncesi de sonuçsuz kalmıştır. Dolayısıyla bu çalışma Osmanlı arşiv belgeleri, hatıralar ve telif eserlerden yararlanılarak aydınlatılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Chester Projesi, Demiryolu, Amerika, Osmanlı Devleti, Türkiye

THE CHESTER PROJECT IN TURKISH-AMERICAN RELATIONS

Abstract

It was attempted to ensure the country's development and modernization by making concessions to western investors to overcome the Ottoman Empire's political, military and economic backwardness prior to the First World War from the middle of the 19th century. The Chester Project, which was presented to the American stock society, is one of the recent examples. The United States was going to establish a railway network in Eastern Anatolia and Iraq under the Ottoman Empire's control by means of the Chester Project, and underground resources at a certain distance from this railway network would be operated by foreign investors. According to the project, it is also planned to build a port in the Eastern Mediterranean and Black Sea. The American Admiral Kolby Mitchell Chester's proposal to the Ottoman Government in this direction

^aDr., Bağımsız Araştırmacı, ismailgorgenn@gmail.com

Makale Geliş Tarihi: 08.02.2022, Makale Kabul Tarihi: 08.03.2022

was deemed reasonable by Turkish authorities. This project was discussed over two time periods: 1908-1914 and 1922-1923. The Chester Project's infrastructure was built between 1908 and 1914, but it was never put into action due to the outbreak of World War I. The Ankara Government welcomed the new project in the second period, 1922-1923. This project, which began with the construction of a railway, was later viewed by the United States as a tool to use all of the region's energy resources, including raw materials and oil, for the benefit of the United States. The Ankara government canceled the Chester Project because it received no support from entrepreneurs or the American government regarding Mosul issue or the other ones. As a result, US plan to colonize the resources of the Near East with the Chester Project remained unfinished, and the Ottoman and Ankara governments' hopes of benefiting from American capital and modernization remained inconclusive. Therefore, the Chester Project was attempted to be enlightened by utilizing Ottoman archive documents, memories, press and copyrighted works.

Keywords: Chester Project, Railway, The United States, Ottoman Empire, Turkey

Giriş

Sanayi Devrimiyle beraber Avrupa'da seri üretim başlamış bunun sonucunda hammaddeye ve üretilen ihtiyaç fazlası mallar için de yeni pazara ihtiyaç duyulmuştur. XIX. yüzyılda petrolün makine ve motor gücünde yakıt olarak kullanılmaya başlanmasıyla da dünyadaki petrol kaynakları büyük devletlerin ilgisini çekmeye başlamıştır. Bu durumda batılı devletler Ortadoğu'yu özellikle Türkiye, İran, Suudi Arabistan ve Mısır çizgisi içinde olan bölgeyi üretecekleri mallar için hammadde, ürettikleri mallar için pazaryeri, sanayileri ve motor güçleri için de petrol kaynağı olarak görmüşlerdir (Türkmen, 2020, s. 398). Nitekim 1876'da Afrika'nın %11'i, 1900'de %90'ı, Pasifik'in neredeyse tamamı büyük devletler tarafından sömürgeleştirilmiştir. Büyük devletler çeşitli bölgelerde demiryolu, maden ve liman işletmeleri başta olmak üzere çeşitli yatırımlar yapmışlardır (Owen & Pamuk, 2002, s. 17). Çeşitli bölgelerde sömürgeler elde edip yatırımlar yapan İngiltere, Fransa ve Almanya, Osmanlı Devleti'nden başta demiryolu olmak üzere çeşitli ekonomik imtiyazlar elde eden ilk devletler olmuşlardır. Ortadoğu'nun imkânlarından faydalanmak isteyen Amerika da diğer devletlerin gerisinde kalmak istememiştir. Amerikalıların bu konuda Ortadoğu'daki ilk girişimi Chester Projesi olmuştur.

Ermeni asıllı Pastırmacıyan'ın tavsiyeleriyle Amerikalı Amiral Kolby Mitchell Chester, Orta Anadolu'dan Musul'a oradan da Doğu Akdeniz'de bir limana kadar ulaşacak olan, 40 km'lik alandaki başta petrol olmak üzere yer altı kaynaklarının çıkarılıp işletme iznini içeren bir demiryolu projesi imtiyazı elde etmek için 1909'da Osmanlı Devleti'ne başvurmuştur. Chester, girişimleri sonucu Şubat 1909'da Osmanlı Devleti Bayındırlık (Nafia) Bakanlığı ile bir ön sözleşme imzalamıştır. Bu sözleşmeyle 2000 km uzunluğunda yapılacak olan demiryolu Sivas, Van, Çaltı, Harput, Diyarbakır, Siirt ve Bitlis ana hattını Musul, Kerkük ve Süleymaniye'ye yan hatlarla bağlayıp Doğu Akdeniz'e ulaşacaktı. Sözleşmeyle, demiryolunun Akdeniz'e ulaştığı Adana'nın Yumurtalık ilçesinde ya da Hatay'ın Samandağ ilçesinde bir liman kurulması da planlanmıştır (Gümüş, 2011, s. 187). Proje girişimcileri bu planlarıyla bölgenin yer altı ve yerüstü kaynaklarını Amerika yararına kullanmanın altyapısını oluşturmaya çalışmıştır.

Osmanlı coğrafyasında 1909'da başlayan Chester Projesi girişimi Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla askıya alınmıştır. Anadolu'da yürütülen Millî Mücadele'nin başarıya ulaşmasıyla Lozan

görüşmelerinin başladığı dönemde Chester Projesi girişimcileri yeniden harekete geçerek bu projenin onaylanması için Ankara Hükümeti ile görüşmelerde bulunmuşlardır.

Gerek Osmanlı Hükümeti gerekse Ankara Hükümeti döneminde bu projeye sıcak bakılmasının sebebi Türkiye'nin modernleşmesini sağlamak, ulaşım ve sanayi bakımından batı standardını yakalamaktır. Proje özellikle Ankara Hükümeti döneminde savaş sonrası harap olmuş ülkenin kalkınması için bir fırsat olarak görülmüştür. Projeden ekonomik beklentiler yanında siyasi beklentiler de vardır. Ankara Hükümeti'nin düşüncesine göre girişimciler ve Amerikan Hükümeti, Chester Projesi'ndeki haklarını korumak için diğer devletlere karşı Türkiye'nin yanında yer alacaktır. Böylece Türkiye, Misak-ı Milli çerçevesinde hakkını savunurken İngiltere ve Fransa'ya karşı Amerika'nın desteği olacaktır. Dolayısıyla Ankara Hükümeti, Chester Projesi'yle hem ekonomik hem de siyasi kazanımlar elde etmiş olacaktır.

A. Türk Amerikan İlişkilerinin Başlaması

Amerika'nın 1783'te bağımsız bir devlet olarak ortaya çıkmasından kısa bir süre sonra Amerikalı yetkililer Osmanlı coğrafyasındaki Amerikalı tüccarların haklarını korumak ve onların da Avrupalı tüccarlara tanınan haklardan yararlanmasını sağlamak amacıyla Osmanlı Devleti ile ilişki kurmaya çalışmıştır (Öztürk, 2005, s. 23). XIX. yüzyılda tüm dünya Avrupa devletlerinin hızlı bir şekilde sömürgeleştirmesine maruz kalmıştır. Bu sömürgecilik anlayışı Avrupa devletlerinin lehine, Amerika'nın ise aleyhine bir gelişme göstermiştir. Amerika, sömürgecilik yarışına kayıtsız kalmayarak bu yarıştaki yerini almaya çalışmıştır (Açıkses & Doğanay, 2010, s. 5). Kendine hedef olarak da Osmanlı coğrafyasını seçmiştir.

Amerikalı yetkililer Ortadoğu, Balkanlar ve Karadeniz bölgesini kapsayan stratejik konumu dolayısıyla Osmanlı Devleti ile yakın ilişkiler kurmayı amaçlamıştır. Nitekim Amerikalılar doğunun dini ve kültürel büyümesine kapılıp, XIX. yüzyıldan itibaren Osmanlı topraklarına gelmeye başlamıştır. Bu kişiler arasında misyonerler, gezginler, tarihçiler, arkeologlar, maceracılar ve tacirler ilk sırada yer almıştır (Erhan, 2001, ss. 94-97). Amerikan misyonerleri başta Mısır ve Beyrut olmak üzere Osmanlı coğrafyasında faaliyetlerini artırmışlardır. Görünürde bir okul olan Beyrut'taki Amerikan Koleji de bölgede yürütülecek politikalar için bir üs olarak kullanılmıştır (Meram, 1969, s. 217).

Amerika'nın Osmanlı Devleti ile ilk teması Kuzey Afrika'daki Osmanlı Devleti'ne tabi yerel unsurlar aracılığıyla başlamıştır. Amerika bağımsızlığını kazandıktan kısa bir süre sonra, Akdeniz'de ticaret yapan yurtttaşlarını korumak ve onlara birtakım ayrıcalıklar sağlamak maksadıyla, Osmanlı Devleti'nin Kuzey Afrika'daki topraklarının yöneticileri ile yakın ilişki içine girmiştir. Osmanlı idaresindeki Cezayir, Tunus, Trablus ile "Dostluk ve Ticaret" antlaşmaları imzalandıktan sonra Amerikan gemileri Anadolu limanlarını da ziyaret etmeye başlamıştır. Amerikan ticaret gemilerinin 1810'da İzmir limanına gelerek burada ticari faaliyetler yürütmesi Türklerle Amerikalılar arasında düzenli deniz ticaretinin başlamasını sağlamıştır (Açıkses & Doğanay, 2010, s. 7). David Offley önderliğindeki Amerikan iş adamları 1811'de İzmir'de ilk Amerikan Ticaret Odası'nı açmış böylece Amerikan gemileri İzmir limanına daha sık gelerek buradan incir, üzüm, afyon, deri, yün vb. mallar almaya başlamışlardır (Kocabaşoğlu, 2000, s. 10).

Amerikalı girişimciler her ne kadar Osmanlı coğrafyasında, diğer sömürgeci devletlerin girişimcileri gibi ticari imtiyazlar elde etmek ve faaliyetler yürütmek istese de Amerikan Hükümeti kendi kıtası dışındaki meselelere pek müdahil olmak istememiştir. Nitekim Amerika Başkanı James Monroe, 2 Aralık 1823'te kongreye sunduğu "Monroe Doktrini" ile Amerika kıtası dışındaki olaylara karışılmayıp, öncelikle kendi kıtasındaki toprakların paylaşımından diğer güçlerin uzak tutulmasını amaçlamıştır. XX. yüzyılın başlarında uygulamaya sokulan Chester Projesi hariç ABD'nin bölgedeki politikalarında bu doktrine genellikle uyulmuştur (Can, 2000, ss. 80-81). Amerika, Monroe Doktrini'ni rafa kaldırdıktan sonra dünyanın neresinde nüfuz elde etmek isteyeceği Chester Projesi girişimiyle ortaya çıkmıştır.

Osmanlı Devleti ile Amerika arasındaki resmi görüşmeler 1820'li yıllarda başlamıştır. ABD Dışişleri Bakanı Adams, Luther Bradish adlı New Yorklu bir avukatı çift pasaportla gizli olarak istihbarat faaliyetlerinde bulunması için İstanbul'a göndermiştir. Fakat bundan olumlu bir sonuç alınamamıştır. Bu defa Dışişleri Bakanı Adams, David Offley'i Kaptan-i Derya Hüsrev Paşa ile görüşmesi için görevlendirmiştir. Offley Aralık 1824'te Hüsrev Paşa ile görüşmüştür. Hüsrev Paşa Amerikalıların diyalog talebini padişaha bildirmiştir (Kurat, 1959, s. 15). Bu gelişmelerden sonra Türk ve Amerikan yetkilileri arasında yaşanan olumlu gelişmeler çerçevesinde 7 Mayıs 1830'da dokuz açık, bir gizli maddeden oluşan Türk-Amerikan Ticaret ve Dostluk Antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşmayla Amerikan ticaret gemilerine Osmanlı limanlarından yararlanma hakkı verilerek Boğazlardan geçiş serbestisi tanınmıştır. Bu antlaşmayla bir Amerikalının Türkiye'de suç işlemesi halinde davaları Türk mahkemesi yerine Amerikan mahkemelerinde görülmesi şartı kabul edilmiştir. Böylece Amerika'ya yargısal imtiyaz tanınmıştır. Bu antlaşmayla her iki tarafta karşılıklı konsolosluk açma hakkı elde etmiştir. Bu durum da siyasi ilişkilerin gelişmesine büyük ölçüde katkı sağlamıştır. Nitekim Amerika Hükümeti 5 Ekim 1831'de David Porter'i İstanbul'a maslahatgüzar olarak atamıştır (Açıkses & Doğanay, 2010, s. 15).

Amerika'nın Osmanlı Devleti ile imzaladığı ikinci ticaret antlaşma ise 13 Şubat 1862 tarihli Seyrisafain ve Ticarete Dair antlaşmadır. 1830 antlaşmasında olduğu gibi bu antlaşmada da Amerika'ya "en fazla ticari ayrıcalığa sahip ülke" statüsü verilmiştir (Güler, 2005, s. 234). Bu gelişme iki ülke arasındaki siyasi ilişkileri hızlandırmıştır. Nitekim Osmanlı Devleti Amerika'ya ilk olarak 1845'te Zapçioğlu Abraham'ı konsolos olarak görevlendirmiştir (Açıkses & Doğanay, 2010, s. 15). Washington'daki Osmanlı elçiliği de 1867'de açılmıştır. Buraya Fransız asıllı Blacque de ilk Türk elçisi olarak görevlendirilmiştir (Yalçın vd., 2006, s. 462). Böylece Amerika ile Osmanlı Devleti arasında siyasi ilişkiler gelişmeye başlamıştır.

B. Birinci Dünya Savaşı Öncesi Chester Projesi

Büyük devletler, Osmanlı coğrafyasına siyasi, askeri ve ekonomik açıdan nüfuz edebilmek için bölgedeki gelişmeleri bir koz olarak kullanmaya çalışmışlardır. Nitekim Amerika, Ermeni ayaklanmalarını bastırma girişimleri sırasında zarar gören Amerikan mallarına karşılık olarak ödenecek tazminatı tahsil etmek için Haziran 1908'de İstanbul'a Amiral Kolby Mitchell Chester'ı göndermiştir. Amiral Chester kaptanlığındaki geminin asıl görevi ise bölgedeki Amerikan görevlileri için "manevi destek" sağlamak, "güç gösterisi" yapmak ve Osmanlı Devleti'ni ödeme yapmaya zorlamaktır. Bu ziyaret sırasında Chester, Osmanlı Devleti yetkilileriyle yaptığı görüşmede bölgede bir demiryolu yapımı fikrini

ortaya atmıştır. Bu fikir Osmanlı Devleti yetkilileri tarafından makul karşılanmıştır (Can, 2000, s. 115). XX. yüzyıl başlarında hızla emperyalist çaba içine giren Amerika petrolün önem kazanmasıyla beraber Ortadoğu petrollerine ilgi duymaya başlamıştır. Bu gelişmeler üzerine Amerika 1908'li yıllardan itibaren bölgede demiryolu ulaşım projeleriyle ilgilenmeye başlamıştır (Yavuz, 2003, s. 529).

Osmanlı Devleti'nde 1908 Temmuz'unda iktidara gelen Jön Türkler, ülkeyi modernleştirme planları çerçevesinde demiryolu, karayolu yapımı, limanların geliştirilmesi, sulama projeleri ve madenlerin çıkarılması konularına ağırlık vermiştir. Bu yatırımlarda Amerikan sermayesinin kullanması Avrupa'nın politik emellerinin dengelemesi için bir fırsat olarak görülmüştür (Can, 1993, s. 85). Bu süreçte Osmanlı Devleti yetkilileri İngiltere ve Fransa'yı sömürgeci bir devlet olarak görürken Almanya ve Amerika'yı Osmanlı Devleti'nin gelişmesine ve kalkınmasına katkı sunacak birer müttefik olarak görmüşlerdir (Açıkses & Doğanay, 2010, s. 50). Bu dönemde Amerika Devlet Başkanı William Howard Taft ve Dışişleri Bakanı Philander C. Knox Amerika'nın dış politikasını ülkelerinin emperyalist çıkarları doğrultusunda şekillendirmeye çalışmıştır. Bu süreçte Amerikan sermayesi dünyanın her yerinde yatırım yapmaya yönlendirilmiştir. Bu durum Amerikan yatırımcılarını cesaretlendirmiştir (Özyüksel, 2013, s. 349). Osmanlı topraklarındaki zengin iş olanaklarını fark eden Amerikan iş çevreleri ulaşım olanaklarının yetersizliği yüzünden buradaki fırsatların değerlendirilemediğini tespit etmiştir. Ancak Amerikalı yatırımcılar bölgede iş yapmak istiyorlarsa Alman ve İngiliz yatırımcılarla mücadele etmek zorunda olduklarını fark etmişlerdir (Büyüktepe, 2006, s. 9). Chester Projesi girişimcileri ve Amerikan yetkililer projeleriyle Almanya'nın projesini gölgede bırakmaya çalışmıştır. Amerika'nın Chester Projesi, Almanya'nın Bağdat Demiryolu projesiyle çakışmış, bu durum Anadolu ve Ortadoğu'da Amerikan-Alman çıkar çatışmasına dönüşmüştür (BOA., HR. SYS, 67/47, s.2).

Amerikalı Albay Coby Mitchell Chester 1900'de Ermeni olayları sırasında zarar gören Amerikan mallarının karşılığı olarak Osmanlı Devleti'nden tazminat almak üzere bir savaş gemisinin kaptanı olarak İstanbul'a gelmiş, bu esnada bölgedeki yatırım olanakları dikkatini çekmiştir (Türkmen, 2016, s. 434). Bu gelişmelerden sonra Amerikalı Chester Grubu Osmanlı Devleti'nden zengin maden yataklarına ulaşacak olan 2 bin km. uzunluğunda bir demiryolu hattı yapımı için imtiyaz istemişler ve bu projeye öncülerinden Chester'ın adı verilerek "Chester Projesi" denilmiştir. 1908'de II. Meşrutiyet yönetiminin bayındırlık ve kalkınma hamlesi çerçevesinde demiryolları için imtiyaz verileceğinin ilan edilmesi üzerine, Osmanlı Nafia Nezareti'ne (Bayındırlık Bakanlığı'na) verilen yedi projeden birisi Chester Projesi olmuştur. İlk değerlendirmede imtiyazı bu bölgede geniş bir demiryolu kurmayı üstlenen bir İngiliz-Amerikan şirketi olan White kazanmıştı. Chester, Nafia Vekâleti ve Meclis-i Mebusan'a müracaat ederek bu projeyi kendisinin daha uygun şartlarda yapabileceğini bildirince teklifi ilgi görmüştür (Açıkses & Doğanay, 2010, s. 54). Chester'ın Bayındırlık bakanlığıyla imzaladığı ön sözleşme onay için Şubat 1909'da Osmanlı Hükümeti'ne sunulmuştur. Bu sözleşme ile Sivas, Van, Çaltı, Harput, Ergani, Siirt ve Bitlis'ten geçen geniş ana hat Musul, Kerkük ve Süleymaniye'ye ulaşacaktı. Sözleşmeye göre Akdeniz'de bir liman yapılması koşuluna bağlı olarak Adana il sınırları içinde bulunan Yumurtalık'ta ya da şu an Hatay sınırları içinde bulunan Samandağ'da bir liman yapılması ve bu limana ulaşacak yan hattın döşenmesi de planlanmıştır. Sözleşmeye son şeklinin verilmesiyle Van'a gidecek hattın Sivas'tan değil de Harput'tan başlamasına ve Van Gölü kenarındaki bir iskeleye ulaştırılmasına karar verilmiştir. Akdeniz'deki son nokta'nın ve yapılacak Liman'ın Yumurtalık olacağı kesinleşmiştir. Hatların çevresindeki kırk kilometre

şeritler halindeki alan içinde bilinen ya da sonradan keşfedilecek olan petrol dahil bütün maden kaynakları Chester Grubu tarafından işletilecekti (Armaoğlu, 1991, s. 29; Tezel, 1970, s. 291). Hatların toplam 2 bin km olması düşünülerek yapılan hesaba göre maliyet 2 milyon dolardan fazlaydı. Şirkete, sistemi faaliyete geçirmesi için 10 yıllık süre verilmiştir. İmtiyaz bölgesindeki madenlerin araştırılması için tanınan süre 20 yıl olarak belirlenmiştir. Amerikalılara göre maliyetin 100 milyon dolar olacağı tahmin edilmiştir. White'ı eleyen Chester, New Jersey imzasıyla Kasım 1909'da "Otoman-American Development Company"i (Osmanlı-Amerikan Kalkınma Şirketi) kurmuş ve şirketin sermayesini de 600 bin dolar olarak belirlemiştir. Chester Gurubu, bu proje için Mart 1910'da Osmanlı Bankası'na 20 bin lira teminat yatırmıştır (Açıkses & Doğanay, 2010, ss. 58-62). Chester Projesi'nin kapsamlı taslağı 9 Mart 1911'de Meclis-i Mebusan'a sunulmuştur (Yıldırım, 2001, s. 27). Ekim 1911'de Meclis-i Mebusan'da görüşülen proje kabul görmüş fakat projeye karşı çıkanlar da olmuştur. Proje'nin Siyonistlere hizmet etmek için kullanılacağı iddiasını ortaya atan mebuslar dahi olmuştur. Bu arada Trablusgarb Savaşı'nın patlak vermesiyle Osmanlı Hükümeti, Amerika'nın Trablusgarb Savaşı'nda arabuluculuk yapmasını istemiştir. Ancak Amerika'nın bu duruma sıcak bakmaması ilişkileri olumsuz etkilemiş, buna karşılık banka mevduatlarına el konulabileceğinden endişe eden Osmanlı Amerikan Kalkınma Şirketi, İstanbul'daki bir bankaya proje için depozito olarak yatırmış olduğu 20 bin lirayı geri çekmiştir (Erhan, 2001, s. 183). Bu gelişmeler üzerine Chester Grubu da Ekim ayında teklifini geri çekmiştir. 11 Aralık 1911'de Amerikan Büyükelçisi Rockhill, sadrazama projeden vazgeçildiğini resmen bildirmiştir (Açıkses & Doğanay, 2010, s. 63).

Amerika, bölgedeki kaynakları kullanmak için çaba harcarken bölgede çıkan bir kargaşa ve savaş durumunun düzeltilmesinde aynı özveriyi göstermemiştir. Nitekim Balkan savaşlarında Chester Projesi'ni gerçekleştirmek için Osmanlı Devleti'ni desteklemek yerine projeden çekilerek Osmanlı Devleti'ni kendi sorunlarıyla baş başa bırakmıştır. Oysa Osmanlı Devleti projeyi İngilizler yerine Amerikalılara vererek siyasi konularda da Amerika Hükümeti'nin desteğini almayı amaçlamış ancak durum Osmanlı Devleti yetkililerinin düşündüğü gibi olmamıştır. Bu durum Amerika'nın bölgedeki gelişmeler konusunda bundan sonra da nasıl hareket edeceğine açıkça göstermiştir.

Amerika'nın Yakınoğu ve Ortadoğu'daki Chester Projesi İngiltere ve Almanya'yı birbirine yaklaştırmıştır. Bu iki ülke aralarında yaptıkları 1913 tarihli anlaşmayla bölge petrollerinin İngiliz-Alman ortaklığındaki The Turkish Petroleum Company tarafından işletilmesi kararı almışlardır. İngiliz sermayesinin bu ortaklıktaki payı dörtte üç iken Alman sermayesinin payı ise dörtte birdir. Bu gelişmelerden sonra İngiltere ve Almanya petrol konusunda Osmanlı Devleti'ni sıkıştırmaya başlamıştır (Tezel, 1970, s. 293). Chester Grubu projelerini geri çekmesi üzerine bölgede İngiliz-Alman rekabeti doğmaya başlamıştır. Bu süreçten sonra Alman siyasi çevreler Osmanlı Devleti ile ittifak kurarak bölgedeki kaynakları Almanya'nın yararına kullanmak istemiştir. İngiliz yetkililer de Osmanlı Devleti'ni İtilaf Devletleri safının dışında tutarak hedeflerinde olan Yakınoğu ve Ortadoğu topraklarını ele geçirmeyi planlamıştır. Bu gelişmeler Birinci Dünya Savaşı'na zemin hazırlamıştır.

1. İlk Teşebbüsün Başarısızlığa Uğraması ve Sebepleri

Chester Grubu, Osmanlı Devleti'nden elde ettiği sözleşmeye rağmen ilk proje girişimine Birinci Dünya Savaşı öncesi başlayamamıştır. Amerikalıların aralarındaki uyuşmazlıkların çözümü için kendi

mahkemelerini kurmak istemeleri Osmanlı Hükümeti'nin projeye endişeyle bakmasına yol açmıştır. Amerika'nın izlemekte olduğu tarafsızlık politikası, resmi makamlarca proje sahibi şirket arasında fikir ayrılığı ve kararsız tutum Chester Projesi'nin başarısız olmasında etkili olmuştur. Osmanlı Devleti ise bir yandan diğer büyük devletlerin baskısı diğer yandan da kendi içindeki istikrarsızlık ve Amerikan resmi çevrelerinin yeterli kararlılığı göstermemesi ve Alman Bağdat Demiryolu Projesi ile çakışan hatlar ve çatışan çıkarlar, Amerika'nın maden kaynakları üzerinde tekel alma isteği projenin başarısızlığına yol açmıştır (Can, 2000, s. 144). Birinci Dünya Savaşı'nın çıkması Doğu Anadolu, Süleymaniye, Kerkük ve Musul demiryolları ile Irak petroleri projelerinin askıda kalmasına yol açmıştır (Tezel, 1970, s. 193). İlk teşebbüsün başarısızlığa uğramasının sebeplerinden biri de Birinci Dünya Savaşı'nda Amerikan Kongresi'nin kararı ile 2 Nisan 1917'de Amerika'nın, Osmanlı'nın müttefiki olan Almanya'ya savaş ilan etmesi dolaylı olarak Osmanlı-Amerikan ilişkilerini savaş durumuna sokmuştur (Armaoğlu, 1983, s. 133). Bu gelişmeler üzerine Osmanlı Devleti'nin son Washington Büyükelçisi Ahmet Rüstem Bey Amerika'dan ayrılmıştır (Yalçın vd., 2006, s. 462). Osmanlı Devleti bu gelişmeler üzerine 20 Nisan 1917'de Amerika Birleşik Devletleri ile ilişkileri kesmiştir (Uçarol, 2006, s. 185). Amerika ile diplomatik ilişkilerin kesilmesi Chester Projesi'nin gerçekleşmesini engellemiştir (Erhan, 2001, s. 383). Nitekim Almanya ve İngiltere'nin Osmanlı Devleti üzerindeki baskısı, Rus, Ermeni faktörü proje sahiplerine ve Amerika'ya Osmanlı Devleti'nin güveninin azalması bu projenin ilk etabının başarısızlıkla sonuçlanmasına yol açmıştır (Yıldırım, 2001, s. 27). Böylece Proje, 1920 yılına kadar gündemden kalkmıştır

C. Chester Projesi'nin Tekrar Gündeme Gelmesi

Birinci Dünya Savaşı'nda büyük paralar kazanan petrol şirketleri kendi hükümetlerinin gözünde yarı-ulusal bir konuma ulaşmıştır. Önce her devlet kendi şirketleri aracılığıyla petrol ihtiyacını karşılamaya çalışmış fakat bir süre sonra mevcut talebin karşılanması için ithalat zorunlu hale gelmiştir. Büyük oranda petrol satışı gerçekleştiren Amerikan şirketleri bu durumdan karlı çıkmıştır. Petrolün savaş sonrası düzenlemeleri belirleyen en önemli faktörlerden biri olacağının anlaşılması üzerine devletler ve girişimciler petrol açısından zengin olan bölgelere yoğunlaşmaya başlamıştır (Can, 2000, s. 174). Birinci Dünya Savaşı'nda Ortadoğu özellikle Musul petrollerine sahip olmak isteyen İngiltere, 1916'da Irak bölgesine bir saldırıda bulunmuş fakat bu saldırıda bir başarı sağlayamamıştır. Aynı yıl İngiltere ile Fransa arasında Sykes-Picot Antlaşması imzalanmış ve bu antlaşmayla Musul bölgesi Fransa'ya bırakılmıştır (Gök, 1998, ss. 62-63). Sykes-Picot Antlaşması'nda Fransızlara verilen bu bölgeye askerî açıdan sahip olmaya çalışan İngiltere, 8 Mart 1918'de Musul'u işgal ederek Fransa karşısında avantajlı duruma geçmiştir. (Hughes, 1999, s. 122) Bu gelişme sonucunda Chester Grubu'nun odak noktası olan Musul petroleri İngilizlerin eline geçmiştir.

Birinci Dünya Savaşı'nda Almanya'nın yenilmesiyle bu devlet bölgeden tamamen çekilmek durumunda kalmıştır. Bu süreçten sonra da Türkler bölgedeki mücadeleyi tek başlarına yürütmeye başlamışlardır. Güneydoğu'da İngiliz ve Fransızlara, Doğu Anadolu'da Ermenilere ve Batı Anadolu'da ise Yunanlılara karşı Millî Mücadele verilmiştir. 15 Mayıs 1919'da İngilizlerin gözetimindeki Yunan birlikleri İzmir'den Anadolu içlerine doğru ilerlerken İtalyanları gözetim altında tutmak için gönderilmiş olan Amerikan filosu da İzmir limanında bulunmaktaydı (Evans, 1972, s. 171). Bu tarihten birkaç yıl sonra da Koli Chestr'e ait olan bir gemi Karadeniz'in kuzeyinde bulunan Novorosisky şehrindeki Rumları

Selanik'e ve Amerika'ya taşımıştır. Amerikalıların bu tutumları Rumlar hakkındaki tutumlarını göstermektedir (BOA., DH.EUM.SSM 50/9, s. 3). Amerikan müteşebbisler Türklerden, Yakınoğu'da yatırım imtiyazları almaya çalışırken Amerikan askeri çevreleri Anadolu'da yapılan işgallere seyirci kalma hatta dolaylı yoldan destek olma eğilimi göstermişlerdir.

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Almanların bölgeden çekilmesi ve petrolün giderek önem kazanmasıyla İngiltere, Skes-Picot Antlaşması ile verdiği Musul'u Fransa'nın elinden almak için Suriye'yi Fransa'nın nüfuz alanı olarak kabul etmek ve Musul petrollerinden Fransa'ya pay vermek durumunda kalmıştır (Gök, 1998, ss. 62-63). Dolayısıyla petrolün değerinin farkında olan İngiltere, Fransa'ya sus payı vererek petrol bölgelerinde nüfuzunu sağlamlaştırmıştır (Clayton, 1971, s. 221). İngiltere ve Fransa 25 Nisan 1920'de San Remo'de aralarında imzaladıkları anlaşmayla The Turkish Petroleum Company'deki dörtte bir olan Alman sermaye payı Fransızlara verilmiştir. Yaklaşık altı ay sonra bu anlaşmadan haberdar olan Amerikan Hükümeti, İngiltere'ye yapılan anlaşma hakkındaki rahatsızlığını iletmıştır. Amerikan Hükümeti desteğindeki "Standart Oil Company" Musul petrollerinden hak talebinde bulunmuştur (Öke, 1995, s. 201; Tezel, 1970, s. 293).

Musul petrollerinin İngiltere ve Fransa tarafından paylaşıldığını gören Amiral Kolby M. Chester, 1920'de Amerikan Dışişleri Bakanlığı'ndan Chester Projesi'nin tekrar yürürlüğe girmesi talebinde bulunmuştur. Chester, başvurusunda 1908-1911 sürecindeki girişimlerinden bahsederek Birinci Dünya Savaşı'nın çıkmasıyla işlerini takip edemediğini durum düzelir düzelmez projeyi gerçekleştirmek için yeniden harekete geçebileceğini bildirmiştir. Chester'ın bu girişimlerine rağmen elinde imzalanmış bir imtiyaz olmadığı için bakanlık projeye olumlu bakmamıştır. Bunun üzerine Chester, 1922'ye kadar girişimini ertelemek durumunda kalmıştır. Chester, 1922 de tekrar Amerika'da destek arayışlarını sürdürmüştür. Bir taraftan projeye mali destek ararken diğer yandan da Amerikan resmi çevrelerinin desteğini kazanmaya çalışmıştır. 8 Şubat 1922'de Dışişleri Bakanlığı'na yazılı bir başvuru yaparak yeni gelişmeler çerçevesinde yetkililerle görüşme talebinde bulunmuştur. Amiral Chester, projenin finansmanı konusunda olumsuz kanaatleri değiştirmek ve Amerikan resmi çevrelerinde olumlu etki bırakmak için Amerikalı iş adamları, gazeteciler vb. bazı şahısları projeye katılmaya ikna etmiştir. Böylece Ottoman-American Development Company adında yeni bir şirket kurulmuştur. Bu şirketin başına George Gothals getirilmiştir. Bu şirket Türkiye, Irak ve Suriye'de ekonomik açıdan etkin olmayı ve 1909 imtiyazlarının yeniden elde etmeyi amaçlamıştır (Açıkses & Doğanay, 2010, ss. 89-100).

Chester Grubu yeniden imtiyaz elde etmek için girişimlerde bulunmaya çalışırken bir diğer Amerikan şirketi olan "Standart Oil" Musul petroleri konusunda İngiliz şirketi "The Turkish Petroleum" ile petrol konusunda uzlaşma yoluna gitme kararı almıştır. Bu dönemde petrol kaynakları yüzünden İngiltere ile Amerika hükümetleri büyük bir sürtüşme içindeyken "Standart Oil" hükümetler arasındaki çekişmeyi bir kenara bırakarak Temmuz 1922'de "The Turkish Company" ile bir anlaşma imzalamıştır. Bu gelişme Amerika tarafından tuhaf bir durum ortaya çıkarmıştır. Nitekim Amerikan kapitalistler Chester'in "The Ottoman-American Development Company"sini desteklerken "Standart Oil" daha önce anlaşma yaptığı İngiliz-Fransız ortaklığı olan "The Turkish Petroleum Company" desteklemeye başlamıştır. Böylece Irak petrollerini ele geçirmek için "The Ottoman-American Development Company" ile "The Turkish Petroleum Company" karşı karşıya gelmiştir (Tezel, 1970, s. 293).

Ankara Hükümeti yetkililerinin Amerikan siyasi, askeri ve ekonomik çevrelerinde bıraktığı olumlu izlenimler Türk-Amerikan ilişkilerinde olumlu gelişmelerin yaşanmasına zemin hazırlamıştır. Nitekim Sivas'ta Mustafa Kemal ve General Harbord arasında yapılan görüşmede General Harbord'un, Mustafa Kemal'e "*Meselâ; millet kabil-i tasavvur her türlü teşebbüsât ve fedakârlıkta bulunduktan sonra dahi muvaffak olamazsa ne yapacaksın?*" sorusuna Mustafa Kemal'in; "*Bir millet mevcudiyet ve istiklalini temin için kabil-i tasavvur olan teşebbüsât ve fedakârlığı yaptıktan sonra muvaffak olur*" diyerek Türk Milleti'nin her yönden başarıya ulaşabileceğini vurgulamıştır. İşte Mustafa Kemal'in geleceğe umutla bakması ve milletine sonuna kadar güvenmesi Kennedy ve Arthur Chester'ın girişimlerine devam etmelerinde onlara umut olmuştur (Nutuk, 1997, s. 115).

Amiral Chester, Temmuz 1922'de İstanbul'a gelerek görüşmelerde bulunduktan sonra Amerika'ya dönmüştür. Bu seyahatinin ardından yayımladığı makalede bölgenin yeni otoritesinin Ankara Hükümeti olduğunu dile getirmiş ve Türkler hakkındaki önyargıları eleştirerek Yeni Türkiye lehinde görüşlere yer vermiştir (Can, 2000, s. 236). Chester, bu tesbitlerden sonra en önemli adamlarından olan Kanadalı Binbaşı Clayton-Kennedy'i ve Amiral Chester'ın İstanbul'daki American Shipping Board'da çalışan oğlu Arthur Chester'ı Ankara Hükümeti ile Chester Projesi imtiyazını görüşmek üzere Türkiye'ye göndermiştir (Yavuz, 2003, s. 531). Kennedy ve Chester Ankara'ya gelmek için Ankara Hükümeti'nden müsaade istemişler ve bu istekleri de olumlu karşılanmıştır (BCA., 30-10-0-0, 206/410/3, s. 1). Çünkü Ankara Hükümeti, Amerika ile ekonomik ilişkileri geliştirerek uluslararası alanda Amerika'nın desteğini almayı düşünmüştür. Böylece Ankara Hükümeti, Musul Meselesi konusunu Türk Milleti lehinde çözüme kavuşturabileceğini düşünmüştür (BOA., HR. İM, 26/11, s. 3). TBMM Hükümeti'nin Misak-ı Milli politikasıyla Musul petroleri Türk milli sınırları içinde kalmış ve bu durum Amerikan girişimcilerin Chester Projesi imtiyazı elde etme isteğini daha da artırmıştır (Armaoğlu, 1991, s. 29). Neticede Arthur Chester ile Clayton-Kennedy Eylül 1922'de Ankara'ya gelerek hükümet yetkilileri ile görüşmelerde bulunmuştur (Armaoğlu, 1991, s. 29).

Kennedy ve Arthur Chester Ankara'da yaptıkları görüşmelerde önemli mesafe almışlardır. Fakat Amiral Bristol, Kennedy'i sahtekârlıklar suçlamış, şirketi Türkiye'de tek temsil edecek kişinin Arthur Chester olduğunu belirtmiştir. Bristol'un bu düşüncesi Amerikan çevrelerin kafasını karıştırmış ve onların projeye mesafeli durmalarına sebep olmuştur. Bu durum Clayton Kennedy'i zor duruma sokmuştur. Buna karşılık Kennedy de Türk yetkililerden Chester'ın düşüncelerini önemsememelerini istemiştir. Kennedy ve Arthur Chester aralarındaki çekişmeyi bir kenara bırakarak Ankara Hükümeti ile görüşmelere devam etmişlerdir. Ancak olumsuz gelişmeler şirketin peşini bir türlü bırakmamıştır. Bu arada Chester Grubu'nun mali gücü olmadığı yönünde haberler duyulmaya başlanmıştır. Bu gelişmeler Türkiye'deki Amerikan yetkilileri tarafından endişeyle izlenmiştir (Açıkses & Doğanay, 2010, s. 107). Gelişen süreçte Chester Grubu, Amerikan resmi çevrelerinde sermayesi olmayan, tutarsız maceracılar olarak görülmeye başlanmıştır. Amerikan Dışişleri de bu şartlarda Chester Projesi'nin bir devlet teşebbüsü olarak görülmesini istememiştir. Aslında Ankara Hükümeti'nin proje ile ilgili beklentilerinin en başında Amerikan resmi çevrelerince savunulması vardı. Bu desteğin verilmemesi ve grubun kendi içindeki anlaşmazlıklar, teminatın gecikmesi gibi etkenler, Proje'nin TBMM tarafından onaylanıp imzalanmasını ve resmiyete konulmasını geciktirmiştir. (Yavuz, 2003, s. 545). Chester Grubu hakkındaki olumsuz düşünceleri ortadan kaldırmak için bir Amerikan bankasından teminat mektubu almış ve 4

Kasım 1922'de bir bankaya da 50 bin liralık depozito yatırarak güven sağlamaya çalışmıştır. Bu gelişmeler Türk Hükümeti'nin Chester Gurubu'na olan güvenini artırmıştır. (Açıkses & Doğanay, 2010, s. 107). Nihayetinde Clayton-Kennedy ve Arthur Chester ile TBMM Hükümeti adına Nafia Vekili Feyzi Bey arasında yapılan görüşmeler sonucunda hazırlanan anlaşmaya son şekli verilerek Chester Projesi taslağı 22 Ocak 1923'te TBMM İcra Vekilleri Heyeti'ne sunulmuştur. 30 Ocak 1923'te yapılan görüşmelerden sonra Başvekil Rauf Bey tarafından kanunlaşması için Meclis'e gönderilmiştir (Yavuz, 2003, ss. 546-547).

Chester Projesi yatırımcıları, Ankara'da 20 km²'lik bir alanda, her türlü sosyal tesisi ve dinlenme yerlerinin bulunacağı yeni bir şehir kurma teklifinde bulunmuşlardır. Yeni şehir demiryolu istasyonunun güneybatısındaki tepe üzerinde kurulacaktı. Tepenin içinde bulunduğu 5 km uzunluğunda ve 4 km genişliğindeki alan Chester şirketine verilecekti. Şirket bu arazinin tepesine bir meclis binası ile hükümet için resmi daireler yapacaktı. Hükümet binalarından başka, şehir yolları, kaldırımlar ve caddeleri de şirket tarafından yapılacaktı. Parklar yapılarak şehre su getirilecek, elektrik, tramvay, telefon şebekeleri kurulacaktı. Her caddenin altında iki tünel bulunacak, birine lağım akıtılacak, diğerinden de elektrik, telgraf ve telefon telleri geçirilecekti. Şehrin cadde ve sokaklarına evler, dükkânlar yapılacak ve bunlar taksitle halka satılacaktı. Bu şehir tam anlamıyla batının şehir yapılanmasına uygun örnek bir yerleşim yeri olacaktı. Ancak Ankara Hükümeti bu teklife olumlu bakmamıştır (Açıkses & Doğanay, 2010, ss. 107-153).

Chester ve Kennedy Ankara Hükümeti'ne Amerika'dan kredi, tarım araç gereçleri ithalatı ve bunların bakım ve tamiri için atölyelerin kurulmasını kapsayan bir teklifte bulunmuştur. Bu teklif Ankara Hükümeti tarafından olumlu karşılanmıştır. Bunun üzerine 12 Mart 1923'te Kennedy ile İktisat Vekâleti arasında bir anlaşma yapılmıştır (Açıkses & Doğanay, 2010, ss. 107-153). Bu anlaşma sonucunda Ottoman-American Development Company Başkanı Kennedy, tarım aletleri anlaşmasına göre kurulacak tamirhanelere gerekli makinelerin gönderileceği ve her konuda desteğin sağlanacağı sözünü vermiştir (BCA., 30-10-0-0, 206/410/11, s. 2).

12 Mart 1923'te imzalanan anlaşmaya göre; şirket anlaşmanın imzalanmasından itibaren üç ay içinde, Anadolu'nun değişik limanlarında miktar ve cinsi hükümetçe belirlenecek olan ziraat alet ve teçhizatı teslim edeceğini taahhüt etmiştir. Tarım araç-gereçleri taksitle satılacak, fiyatlar ve taksit süreleri bakanlık ve şirket tarafından tayin edilecek bir heyet tarafından belirlenecekti. İlk iki yıl içinde, ikişer seyyar 12 atölye açılmasına karar verilmiştir. Bu atölyeler zamanla küçük çapta üretime geçecek ve yerleri bakanlık tarafından belirlenecekti. Çeşitli yerlerde satış şubeleri açılacaktı. Atölyeler ve satış şubelerinde Türkler çalışacaktı. Atölyelerde çalışan Türklerin eğitimleri sağlanacaktı. Şirketin sermayesinin %40'ünün Türk olması durumunda şirket Türk şirketi sayılacak, bu mümkün olmazsa Türk kanunlarına bağlı yabancı şirket olarak işlev görecekti. Türk Hükümeti bu anlaşmayla Ziraat Bankası aracılığıyla yılda 400 bin liralık araç ve gereç alımını garanti etmiştir (Açıkses & Doğanay, 2010, s. 151). Bu antlaşmayla Türkiye'deki tarım sektörünün kalite standardı yükseltilmeye çalışılmıştır.

Tarım makine ve teçhizat anlaşmasından sonra Doğu Anadolu Demiryollarına Dair Kanun 8 Nisan 1923'te TBMM'de tartışmaya açılmıştır. Kanun tartışmadan sonra yapılan oylamada 11 ret ve 10 çekimsere karşı 185 oyla kabul edilmiştir (TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 1, C. 29, s. 29). Böylece Chester

Projesi'nin önü açılmıştır. 9 Nisan'da yapılan oylamayla da The Ottoman-American Development Company (OADC) ile imzalanan anlaşma bir kanunla onaylanmıştır. Ancak Ankara Hükümeti projenin uygulanmasını Lozan'da herkesin mutabık kalacağı bir anlaşmanın sağlanması şartına bağlamıştır (Yavuz, 2003, ss. 546-547). Yapılan anlaşmaya göre Chester Grubu projeyi Türk Hükümeti'nden herhangi bir para yardımı almadan gerçekleştirecek Anadolu, Süleymaniye, Kerkük ve Musul'da yaklaşık 4400 km uzunluğunda demiryolu; Karadeniz'de iki ve Akdeniz kıyısında bir toplamda ise üç liman yapacaktı. Karşılığında da yaptığı demiryolları ve limanların çevresinde kırk kilometrelik alanda mevcut ve daha sonra keşfedilecek olan petrol dahil bütün kaynakları 99 yıl işletme ayrıcalığına sahip olacaktı. Bununla birlikte ana sözleşmenin kesinleşmesinden sonraki altı ay içinde Türk kanun ve kurallarına uygun olarak Türklerin de ortak olacağı bir Türk Anonim Ortaklığı kurulacaktı. The Ottoman-American Development Company, yolların yapım ve onarımında kullanmak için vergisini vererek ormanlardan ağaç kesebilecek, demiryolu güzergâhında tuğla fabrikaları kurabilecek eğer isterse ihtiyaç fazlasını piyasaya sürebilecekti. Şirket haberleşme için kendi telgraf hattını çekebilecek, Türkiye de telgraf direklerine kendi hattını çekebilecekti. Şirket kendi maden yataklarını döşeyeceği yan hatlarla ana demiryolu hattına bağlayabilecekti. Petrol kuyularından çıkarıp işlediği yakıtı döşeyeceği borularla Türkiye'de istediği yere taşıyabilecekti. Bu petrol boru hatlarının başka şirketler ve Türkiye tarafından kullanılmasına da müsaade edilecekti. İhtiyacı olan elektriği üretmek için santraller kurabilecek ve isterse ihtiyaç fazlası enerjiyi satabilecekti. Şirket su kaynaklarından da faydalanabilecekti. Türkiye eğer isterse sözleşmenin yürürlüğe girmesinden otuz yıl sonra madenlerin şube hatları dışındaki hatları ve şayet yapılmış ise Yumurtalık limanını belirli bir ücret karşılığında kamulaştırabilecekti. Şirket, sözleşme onaylandıktan sonraki bir ay içinde Samsun-Sivas, altı ay içinde de Ankara-Musaköy hatlarında yapım çalışmalarına başlamaz ise yapılan sözleşme bozulmuş sayılacaktı. Şirket Türk anonim ortaklığı kuracak şayet kurmasa sözleşmesi iptal olacaktı (Tezel, 1970, ss. 295-303). TBMM tarafından onaylanan demiryolu yapımı ve yer altı kaynaklarının işletilmesiyle ilgili anlaşmanın içerdiği hatlar ise şunlardır: (TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 1, C. 28, s. 442-452).

1-Sivas, Harput, Ergani, Diyarbakır ve Bitlis'ten Van Gölü'nün kuzeyinden ya da güneyinden uzanan demiryolu Van'a,

2-Harput civarından ayrılarak Ceyhan vadisini takiben Yumurtalık'a,

3-(Diyarbakır-Bitlis hattının bir noktasından başlayarak) Musul ve Kerkük'ten Süleymaniye'ye,

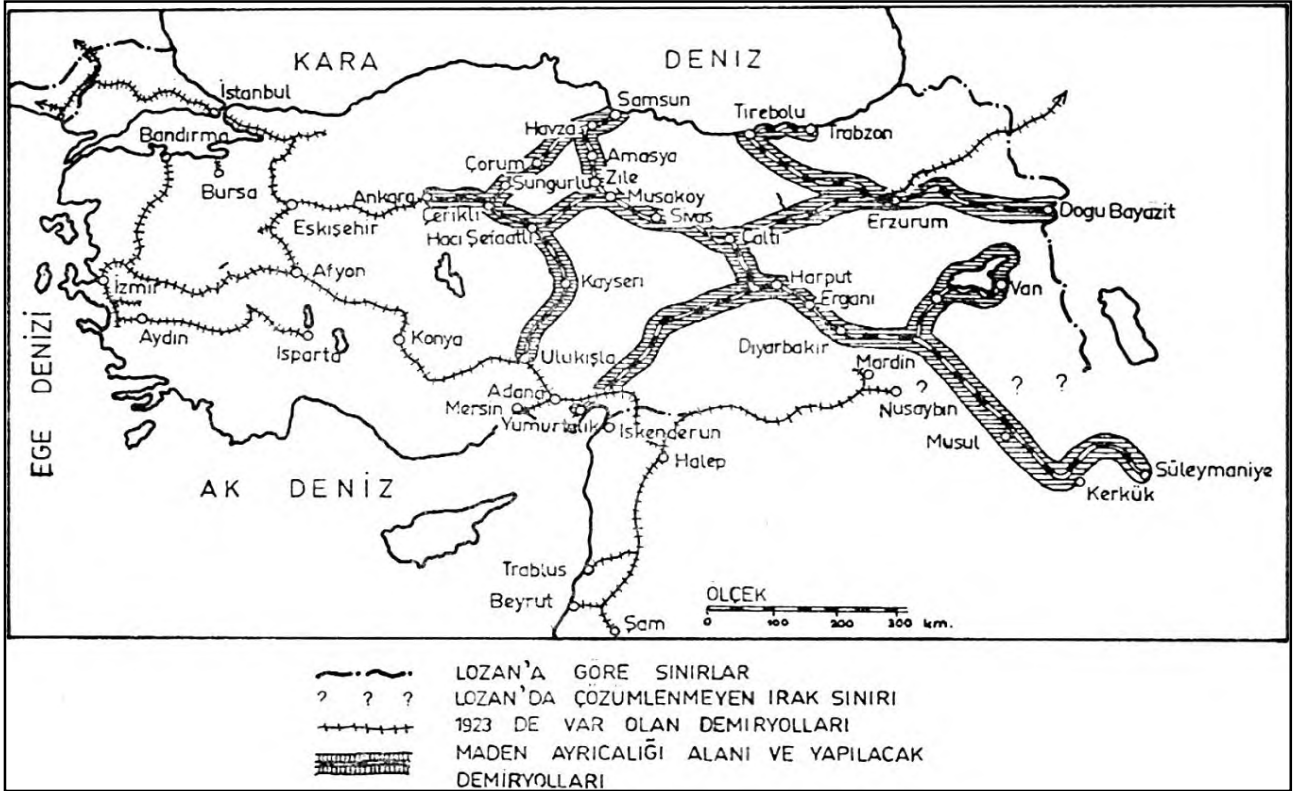
4-Samsun, Havza, Amasya ve Zile'den Sivas'a,

5-Musaköy'den Ankara'ya,

6-Sivas ve Harput arasında yer alan Çaltı'dan ayrılarak Erzurum'a,

7-Çaltı-Erzurum hattının bir noktasından ayrılarak Karadeniz'de bir limana ulaşacaktı.

Biri Samsun'da olmak üzere Karadeniz'de iki liman, Akdeniz'e kıyısı olan Yumurtalık'ta da bir liman yapılacaktı. Ek anlaşmaya göre, Samsun-Sivas hattının inşasına başlanmasına öncelik verilecekti (Yavuz, 2003, ss. 546-547).

Ek-1. Chester Projesi Haritası (Tezel, 1970, s. 296)

Şirket kendi telefon hattını döşeyebilecek, şirket haberleşmelerini engellemek kaydıyla hükümet bu hatları kullanabilecekti. Şirketin Türkiye'deki tüm yazışmaları Türkçe yapılacak ve hukuki anlaşmazlıklar Türk mahkemelerinde karara bağlanacaktı. Şirketin elde edeceği gelirden, genel giderler ödendikten sonra kalan kârın %30'u Türkiye'nin olacaktı. Bütün proje hükümetin denetimine açık olacak, ana hatlar istendiği takdirde 30 yıl sonra bedeli ödenerek devletleştirilebilecekti. Şirket her türlü maden işletme tesisi kurma imtiyazına da sahip olacaktı. Projenin Amerika açısından en cazip tarafı, meselenin bir petrol projesine dönüştürülebilir olmasıydı. Chester Gurubu, her Türk şirketi gibi vergiye tabi olacak, çalışanlar Türk olacak, şirket çalışanları yetiştirmek için hükümetin gösterdiği yerde 4 okul açacaktı (Açıkses & Doğanay, 2010, s. 133). Elde edilecek kârın bir kısmının Türkiye'nin olması ve projede Türkiye aleyhine bir gelişme görülmesi halinde 30 yıl sonra projenin devletleştirilebilir olması Türkiye açısından hesaplı bir durum olarak görülmüştür.

1. Chester Projesi'nin Türkiye'deki Yankıları

Ankara Hükümet yetkilileri Türk Milleti'nin Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Kurtuluş savaşını kendi öz kaynaklarıyla kazandığını, Milli Mücadele seferberliğinde kaynakların tüketildiğini, ülkede yapılması planlanan yeni yatırımlar için emperyal amaçlar gütmeyen yabancı yatırıma mecbur kalındığını ifade etmişlerdir (Tezel, 1970, s. 308). Nitekim Chester Projesi'nin TBMM tarafından onaylanması, Türkiye'de heyecan uyandırmış resmi çevrelerde, basında ve halk arasında en çok konuşulan konu olmuştur. Proje hakkında ihtiyatlı yaklaşımlar olsa da Türk kamuoyu siyasi ve ekonomik beklentilerden dolayı projeyi genellikle olumlu karşılamıştır. Çünkü proje ile geri kalmış

bölgelerde iktisadi hayat canlanacak diğer yandan da askeri amaçlar için ulaşım imkânları arttırılmış olacaktı (Açıkses & Doğanay, 2010, s. 54). Dolayısıyla bu proje ile bölgede refah seviyesinin artırılması ve asayişin sağlanmasıyla huzur ortamı da sağlanmış olacaktı. Projenin onaylanması Türkiye’de çok değerli bir başarı olarak algılanmıştır. Dönemin Başbakanı Rauf Orbay, Nafia Vekili Feyzi Bey ve birçok milletvekilinin konuşmalarında bu açıkça görülmüştür. Nafia Vekili Feyzi Bey TBMM’deki konuşmasında projenin Türkiye açısından önemini şu cümlelerle ifade etmiştir (TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 1, C. 1, s. 482);

“Muhterem efendiler! Memleketin büyük bir kısmını ihtiva eden Anadolu Şarki Demiryolları kırk iki vilâyetten geçer. Bunu kabul etmekle bu memleket halkının öteden beri olan arzularını yerine getirmiş ve en mühim sıkıntısını gidermiş olacağız. Bu sırada şimendifersiz iktisadi kalkınma olamayacağı da bir hakikattir.”

Mustafa Kemal Atatürk de Türkiye’nin kalkınmasına yönelik beklenti ve projelerini şöyle dile getirmiştir (İnan, 1998, s. 118);

“Memleketimizi demiryolları, üzerinde otomobiller çalışan karayolları ile örmek birbirine bağlamak zorundayız. Çünkü batının ve dünyanın kullandığı araçlar bunlar oldukça, bunlara karşı binek hayvanları ve doğal yollar üzerinde yarışmaya çalışmanın imkânı yoktur.”

Sözleriyle ulaşım ağının ülkenin kalkınması açısından ne derece önem arz ettiğini belirtmiştir. Projeye neden sıcak baktığını yine şu sözlerle ifade etmiştir (Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri, 1997, s. 201).

“Memleketimizin asırlardan beri yolsuz bırakıldığı ve bir demiryoluna olan ihtiyacın şiddeti düşünülürse bu hususta müteşebbis olanları ne kadar takdir etmek ve onlara ne derece müzahir olmak lâzım geleceği pek güzel anlaşılır.”

Türkiye, Amerika ile yakın ekonomik ve ticari ilişkilerde bulunmayı üç nedenden dolayı istemiştir. Birincisi, Türkiye’nin mali yardıma ihtiyacı vardı. İkincisi, Amerikan finans çevreleri Avrupa benzerlerinden farklı olarak, siyasi değil ticari kurumlardı ve Amerikan Hükümeti bu toplulukların adına Türkiye’nin içişlerine müdahale etmeyecekti. Üçüncüsü, Amerikan firmalarının dış baskıya karşı Amerikan Hükümeti tarafından korunacağına inanılıyordu (Can, 2000, ss. 115-116). Sivil halk, Ankara Hükümeti yönetimi hatta Mustafa Kemal dahi böyle düşünüyordu. Mustafa Kemal Atatürk Chester İmtiyazı ile ilgili düşüncelerini şöyle dile getirmiştir (Özbudun, 1984, s. 180);

“Biz gelişmemizde Amerikan yardımını memnuniyetle karşılarız; çünkü bütün başka ülkelerin sermayesinden farklı olarak Amerikan yatırımcısı siyasal entrikalardan uzaktır, Avrupalı yatırımcılar gibi değildir. Başka bir ifadeyle Amerikan sermayesi yatırılır yatırılmaz bayrağını çekmeye kalkmaz.”

Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde çok az kişi Chester Projesi’ne Kars Milletvekili Ali Rıza Bey gibi eleştirel bakarak, Amerikan kapitalizminin bu imtiyazla ülkeye gireceği görüşünü savunmuştur. Ali Rıza Bey Chester Projesi imtiyazına karşı olduğunu şu sözlerle ifade etmiştir (Tezel, 1970, s. 312);

“Bu anlaşma Chester Grubu’yla şahsi olarak yapacağımız bir iş değildir. Bütün bir Amerika Hükümeti ile yapacağımız bir iştir. Bunun için çok düşünülmelidir. Elli yıl sonra yada on yıl sonra ülkenin bir iktisadi tehlikeye sürüklenmeyeceğini kim garanti edebilir.”

Dolayısıyla Chester Projesi’ni ülkenin kurtuluşu için bir fırsat olarak görenler olduğu gibi gelecekte ülkeyi büyük bir felakete sürükleyebilecek yanlış adım olarak görenler de olmuştur. Türkiye, bu imtiyazı Chester Grubu’na vererek Amerikan sermayesini bölgeye çekerken Lozan görüşmelerinde Amerikan çevrelerinin desteğini almayı amaçlamıştır. Demiryollarının inşası Yeni Türkiye’nin ekonomik kalkınması için önemli bir konu olmakla beraber Lozan Konferansı sırasında TBMM Hükümeti’nin Amerika ile bir yakınlaşma beklentisi içerisinde olduğu da bir gerçektir. Türkiye için Amerika Avrupa devletleri gibi sömürgeci bir devlet olarak görülmüyordu. Bu sebeple Doğu Anadolu Demiryollarının bir Amerikan şirketine verilmesinin bir kapitülasyon tehlikesi oluşturmayacağı tam tersine Amerika ile Türkiye arasındaki ilişkilere katkı sağlayabileceği düşünülmüştür. Nitekim Lozan Konferansı’nda Başbakan İsmet İnönü, Amerikan temsilcisi Joseph Grew’ya 22 Nisan 1923’te Chester Projesi’nin Amerika Birleşik Devletleri ile Türkiye arasındaki ekonomik ilişkilere bir başlangıç teşkil edeceğini bildirmiştir (Armaoğlu, 1991, s. 30). İsmet İnönü bu ifadeyle Chester Projesi’ne vurgu yaparak projedeki Amerikan çıkarlarının korunması için Lozan görüşmelerinde Amerika’nın Türkiye’yi desteklemesi gerektiğine vurgu yapmıştır.

Lozan’da 23 Nisan 1923’te ikinci dönem görüşmeleri başladığında birinci dönemdeki sorunlara şimdi bir de Ankara Hükümeti tarafından onaylanmış olan Chester Projesi sorunu da eklenmiştir. Nitekim Chester Grubu’nun Ankara Hükümeti’yle yaptığı bu anlaşmaya diğer devletlerin sert tepkisi 23 Nisan 1923 tarihinde başlayan Lozan’daki ikinci dönem görüşmelerde de gündeme gelmiştir (Can, 2000, s. 304). Lozan görüşmeleri sırasında Musul konusu sonraya bırakılması ve Türkiye ile müttefikler arasında barışa dönük adımlar atılmasıyla Amerika, Türkiye ile resmî müzakerelere hız vermiştir. Böylece Türkiye ile Amerika arasında 16 Mayıs’ta başlamış olan gayri resmi görüşmeler artık resmi boyuta taşınmıştır. Amerikalılar Türkiye ile müttefikler arasında barışın imzalanacağına dair güçlü emareler olmadığı sürece Türkiye ile bir anlaşma yapmak istememiştir. Amerikalı yetkililere göre Musul Meselesi yüzünden her an çıkabilecek olan Türk-Müttefik savaşı Amerika’nın Türkiye ile yaptığı anlaşmayı hükümsüz kılabilirdi. Yaşanabilecek bu gelişmelerin Amerika’yı Müttefiklerle karşı karşıya getirmesinden korkulmuştur (Bulut, 2008, s. 30). Bu düşünceler çerçevesinde Amerika’nın önde gelen iş adamları da Chester Projesi’nin ütöpik bir proje olduğunu ve artık gerçekleştirilemeyeceği düşüncesini savunmaya başlamışlardır (BOA., HR.İM, 20/1, s. 1). Nihayet 24 Temmuz 1923’te Lozan Antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşma sonucunda Musul sorunu dışındaki konularda uzlaşmaya varılmıştır. Musul sorunu ise Lozan Antlaşması’nın 3. maddesine göre 9 ay içinde bir sonuca varılmak üzere Türkiye ile İngiltere arasında yapılacak olan ikili görüşmelere bırakılmıştır (TBMM Gizli Celse Zabıtları, 1985, s. 1275). Lozan görüşmelerinde Amerika ile Türkiye arasında da 6 Ağustos 1923’te ayrı bir antlaşma imzalanmıştır (Can, 2000, s. 312). Bu antlaşma Ankara Hükümeti adına İsmet Paşa, Dr. Rıza Nur, Hasan Saka; Amerikan Hükümeti adına ise Joseph Grew tarafından imzalanmıştır. Gelişmelere çerçevesinde Türk-Amerikan halkları arasında yakınlaşmanın zeminini hazırlamak amacıyla, 1924’te New York’ta “Türk-Amerikan Cemiyeti” kurulmuştur (Kurat, 1959, s. 43). Türk Hükümeti ve Amerikan Hükümeti arasında yaşanan bu gelişmeler Chester Projesi’ni de olumlu yönde etkilemiştir.

2. Chester Projesi'nin Batıdaki Yankıları

Chester Projesi, Türkiye'nin dış politikada uygulayacağı ekonomik bağımsızlık için önemli bir örnek teşkil etmiştir. Böylece Türkiye bu sayede Fransa ve İngiltere'ye savaştan önce vermiş olduğu imtiyazların savaştan sonra devam etmeyeceğini göstermiştir (Türkman, 2005, s. 66). Ankara Hükümeti bu şekilde düşünürken büyük devletler bu projeye kendi emellerini sekteye uğratabileceği düşüncesiyle karşı çıkmışlardır. İngilizler, Almanlar, Fransızlar ve Ruslar Chester'ın girişimlerini yakından takip edip her fırsatta değişik hatlara muhalefet etmişlerdir. Bu hatların başında ise Samsun-Sivas hattı gelmiştir. Batılı devletler Chester Grubu'nun bu hatta dürüst olmayan rekabet yöntemlerini kullandığını ileri sürmüşlerdir. Rus muhalefeti ise başından beri Orta ve Doğu Anadolu'da demiryolu inşa etmeyi hedefleyen her girişime karşı çıkmıştır (Can, 2000, s. 137). İngiltere ise bu projenin Musul'a ulaşmasından büyük endişe duymuştur. Chester Projesi Türkiye ile Fransa arasında da soğuk rüzgârların esmesine yol açmıştır. Fransa, Chester Projesi'ne karşılık Karadeniz demiryolu yapım hattına ve devamında Ergani bakır madenleriyle ilgili imtiyazlara sahip olmak istemiştir (Türkman, 2005, s. 66). Fransa Dışişleri Bakanlığı Ankara'ya bir nota vererek Chester imtiyazını Lozan Konferansı'nı etkilemek üzere girişilmiş dostça olmayan bir hareket olarak nitelendirmiştir. Türk makamları da Fransa'nın bu düşüncesinin ve notasının yersiz olduğunu Paris elçiliğine bildirmiştir (BOA., HR.İM, 48/15, s. 1). Chester Projesi'nin imzalanmasıyla Türkiye, Avrupa'nın dışında Amerika ile daha yakın ve serbest ticaretten yana olduğunu vurgulamış ve aynı zamanda Türkiye'nin batılı devletlere vermiş olduğu imtiyazların geçersiz olduğu izlenimi vermeye çalışmıştır (Türkman, 2005, s. 66).

Lord Curzon, Chester Projesi'nin Musul bölgesinde imtiyaz elde etme konusuna atıfta bulunarak İngiliz Hükümeti'nin bu gibi imtiyazları diplomatik görüşmelere konu yapmaktan mümkün olduğu kadar kaçınacağını belirtmiştir. Curzon, Chester Projesi'ne atıfta bulunarak tüm dünya için hayati derecede önem arz eden madenlerin tekel altına alınmasına karşı olduğunu belirtmiştir (Lozan Barış Konferansı Tutanaklar-Belgeler, 1993, s. 377). İngiliz Komiserliği Musul petrolünün Chester Projesi tekeline verildiğini iddia ederek bu konuda Türk makamlarına bir nota vermiştir (BOA., HR.İM, 72/36, s. 3). İngiliz yetkilileri ve makamları bu şekilde bir söylemde bulunurken diğer yandan da Musul petrolünün İngiliz kapitalistleri tarafından tekel altına alınması için çalışmıştır.

İran ve Musul petrollerinden Amerikan şirketi Standart Oil'in hisse alması Amerikan Hükümeti'nin Chester Grubu yerine Standart Oil şirketini desteklemesine yol açmıştır. İngiltere ve Fransa'nın Chester Projesine tepkilerinin her geçen gün artması üzerine Amerikan Hükümeti'nin Chester Grubu'na bakış açısı değişmiştir. Lozan'da, Musul konusunda kesin bir sonuca varılamaması ve buranın Irak'ın bir parçası olarak kalabileceğini düşünen Amerikan yetkililer asıl amacın Irak petrolünü sömürge imkânı elde etmek olan Chester Projesi'ni desteklemenin anlamsız olduğuna kanaat getirmiştir (Yıldırım, 2001, s. 28).

3. Chester Projesi'nin Başarısızlıkla Sonuçlanması ve Sebepleri

Lozan'da Temmuz 1923'te genel anlamda bir anlaşma sağlanmış olsa da Musul Meselesi'nin çözümü daha sonra Türkiye ve İngiltere arasında yapılacak ikili görüşmelere bırakılmıştır. Chester Grubu'nun da projeyi eyleme dökmemesinin en önemli sebebi petrol kaynakları açısından zengin olan

Musul'un Türkiye sınırları dışında kalmasından kaynaklanmıştır. Çünkü Chester Grubu'nun odağındaki asıl nokta Musul petrolünün işletilmesi konusuydu. Girişimcilere göre sözleşmelerle sağlanan diğer kazanımlar Musul petrolünün yanında sönük kalıyordu. Irak petrolünü tekeline alma fırsatı elden gidince Chester Grubu için imzalanan sözleşmelerin bir anlamı kalmamıştır (Tezel, 1970, s. 315). Yaşanan olumsuz gelişmeler sonucunda 29 Ağustos 1923'te Chester Grubu elindeki imtiyazı üç yüz bin dolar karşılığında ve bu işte elde edilecek kârlardan yüzde on oranında bir paya karşılık Kanada Grubuna satmıştır (Can, 2000, s. 315). Bu gelişmelerden sonra Amerikan yönetimi, Chester Projesi ile bir bağlantımız yoktur diyerek tutumunu belli etmiştir (Özgiray, 999, s. 12). Olumsuz gelişmelere rağmen Ottoman-American Development Company şirketi ümidini kaybetmek istememiştir. Şirket Ekim 1923'te Ankara Hükümeti'nden Samsun-Sivas, Ankara-Muş demiryolu hatları ile Samsun limanı yapım sürelerinin uzatılmasını istemiştir (BCA., 30-10-0-0, 206/410/13, s. 2). Olumsuz gelişmeler Ankara Hükümeti'nin her geçen gün şirkete olan güveninin azalmasına yol açmıştır. Hatta Chester Grubu henüz hiçbir projesine başlayamamıştır. Projenin gerçekleştirilememesinin sebebi ise bu projeye ne Amerikan resmi çevrelerinin ne de sermaye çevrelerinin tam olarak destek vermeyişi olmuştur. Basında Chester Projesi ile ilgili çeşitli haberlerin ortaya çıkması üzerine TBMM'de bu konuya bir açıklık getirilmesi konusu görüşülmüştür (BCA., 30-10-0-0, 6/32/11, s. 3). Lozan barış görüşmeleri neticesinde Musul'un statüsünün belirlenmemiş olması ve Chester Grubu'nun içinde bulunduğu mali sıkıntıları aşamamış olması TBMM Hükümeti'nin 18 Aralık 1923'te Chester Projesi İmtiyaz Anlaşması'nı iptal etmesine neden olmuştur (Türkmen, 2016, s. 441).

Milletler Cemiyeti aracılığıyla 1925'te Musul Sorunu görüşülürken Amiral Chester, Türk-Amerikan Dostluk Derneği sayesinde tekrar sahneye çıkmış ve eski imtiyazları Türkiye çıkarlarıyla birlikte savunmuştur (Can, 2000, s. 328). Ancak Musul Meselesi Lozan'dan sonra Türkiye ile İngiltere arasında yapılan ikili görüşmelerde de çözüme kavuşmamış ve Ağustos 1924'te Milletler Cemiyeti'ne götürülmüştür. Milletler Cemiyeti de Aralık 1925'te Musul'u İngiltere'nin Mandası altındaki Irak'a bırakmıştır (Tezel, 1970, s. 315). Milletler Cemiyeti bu kararı alırken Musul halkına Irak'ı mı yoksa Türkiye'yi mi istedikleri konusunda bir plebisit yapmamıştır. Çünkü Milletler Cemiyeti, çoğunluğun Türkiye'yi tercih etmesinden endişe etmiştir (Melek, 1983, s. 48). İngiltere'nin Milletler Cemiyeti'nde güçlü bir nüfuza sahip olması Musul Meselesi'nin Türkiye'nin aleyhine sonuçlanmasında etkili olmuştur (Helepçe, 1991, s. 204).

Chester Projesi'ni gerçekleştirecek olan sermaye çevrelerinin kendilerine güvenlerinin olmayışı ayrıca Amerikan Hükümeti'nin Chester Projesi üzerindeki desteğini tamamen çektiğini bildirmesi Türkiye'nin bu projeyi iptal etmesine yol açmıştır. Türkiye'nin Musul Meselesi'nde Amerika'dan beklediği desteği alamaması ve projenin Türkiye'nin ekonomik bağımsızlığına zarar vereceği düşüncesiyle Türk Hükümeti'nce Chester Projesi iptal edilmiştir

Musul sorununun Türkiye'nin aleyhinde bir gelişme göstermesiyle Irak petrolü, Chester Grubu tarafından değil de bir başka Amerikan şirketi olan Standart Oil'in de dahi olduğu İngiliz-Fransız-Amerikan ortaklığındaki The Turkish Petroleum Company tarafından tekel altına alınmıştır. Standart Oil'in İngiliz şirketleriyle uzlaşmasıyla Amerikan Hükümeti Chester Grubu'na olan desteğini çekmiş Standart Oil'i desteklemeye başlamıştır. Bu gelişmeler üzerine Chester'ı önceden beri destekleyen

Amerikan kapitalistler de desteğini çekmiştir. The Ottoman-American Development Company de Türk Hükümeti ile yaptığı sözleşmelere göre faaliyete girmediğinden dolayı ayrıcalıklarını yitirmiştir (Tezel, 1970, s. 315). Böylece farklı dönemlerde iki defa gündeme gelen Chester Projesi hayali bir program olmaktan öteye gidememiştir.

Sonuç ve Değerlendirme

Chester Projesi, ilk gündeme geldiği zamandan itibaren Türk-Amerikan ilişkileri için bir fırsat olarak görülmüştür. Ancak bu süreçte Amerikalı girişimciler, Avrupalıların muhalefeti, kaynak yetersizliği ve Amerika Hükümeti'nden beklenen desteğin gelmemesi yüzünden gerek Osmanlı Hükümeti gerekse Ankara Hükümeti döneminde Chester Projesi'ni uygulama konusunda başarısı gösterememişlerdir.

Amerika'nın 1917'de Birinci Dünya Savaşı'na girmesiyle Almanların bölgedeki etkinliği azalmış ve Almanlara verilen Bağdat Demiryolu Projesi'nin yerini Amerika'nın Chester Projesi almıştır. Ancak savaş sonrası şartlarda yaşanan Amerikan-İngiliz rekabetini İngiltere kazanıp Musul-Kerkük bölgesi İngiltere'nin kontrolüne girmesiyle Chester Projesi Amerika açısından cazibesini kaybetmiştir. Bu durum Amerikan Hükümeti'nin Ankara Hükümeti'ne sınırlı olan desteğinin tamamen ortadan kalmasına yol açmıştır. Böylece Ankara Hükümeti'ne göre Chester Projesi'nin uygulanabilirliği ortadan kalkmış ve Türkiye'nin yabancı sermayeye bu ilk açılım teşebbüsü de sonuçsuz kalmıştır.

Bu projenin başarısızlıkla sonuçlanması, Türk-Amerikan ilişkilerinde istenen gelişmeyi sağlayamamıştır. Amerikan sermayesini çekerek ülkeyi imar etmek isteyen Türkiye, projelerini kendi imkânlarıyla gerçekleştirmek zorunda kalmıştır.

Sonuç olarak görülüyor ki gerek Amerikan yatırımcılar gerekse Amerikan Hükümeti hiçbir dönemde batılı devletleri karşısına almak istememiştir. Yakındoğu ve Ortadoğu'daki yatırımlarında gerekirse bölgedeki müttefikleri aleyhine batılı müttefiklerle anlaşmalar yaparak bölgede kendi nüfuzunu korumaya çalışmıştır. Ortadoğu ve Yakındoğu'da çıkan bir anlaşmazlıklarda tarafını hep Avrupa devletlerinden yana kullanmıştır. Chester Projesi'nde de Amerika'nın bu tutumunu görmek mümkündür. Çünkü Amerika, Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nin yanında yer almak istemediği gibi Ankara Hükümeti döneminde İngiltere ile Türkiye arasındaki Musul Meselesi'nde gerçek anlamda Türkiye'nin yanında yer almamıştır. İngiltere'nin güdümündeki Milletler Cemiyeti'nin aldığı kararla Musul'un İngiliz mandasındaki Irak'a verilmesiyle Chester Grubu ve Amerika Hükümeti'nin odağındaki petrol kaynakları Türkiye'nin dışında kalmıştır. Bu durumda Chester Projesi'nin gerek proje yatırımcıları gerekse Amerika Hükümeti nazarında bir cazibesi kalmamıştır. Amerika bu süreçten sonra bölgedeki iktisadi ve ticari beklentilerine ulaşma planını Türkiye üzerinden değil de "açık kapı" siyaseti sayesinde uluslararası ortaklarla sağlamaya çalışmıştır. Bu süreçten sonra Amerikan sermayesi ve hükümetleri Ortadoğu'daki emellerine batılı devletlerle kurduğu ilişkilerle ulaşmaya çalışmıştır. Amerika sermayesi bu süreçten sonra özellikle İngilizlerle ortaklıklar kurarak bölgeye nüfuz etmeye ve Amerikan çıkarlarını korumaya çalışmıştır. Hatta Amerika, dünya devletlerinin dahil olduğu kurum, kuruluş ve ortaklıkları kullanarak bölgeye nüfuz etmenin yollarını aramıştır. Amerika Yakındoğu ve Ortadoğu'da yürüttüğü "beşinci kol" faaliyetleriyle bölgede nüfuzunu artırmaya çalışmıştır.

Tarihsel süreçte yaşanan olaylar kendi zamanının koşullarında değerlendirildiğinde Birinci Dünya Savaşı'nda ve Millî Mücadele'de varını yoğunu harcayarak bağımsız Yeni Türkiye'yi kuran Türk Milleti ülkenin yeniden ayağa kalkması için dış yatırımlara ihtiyaç duymuştur. Chester Projesi'ni onaylayan Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin savunduğu fikir buydu. Proje karşıtı olanlar da savaşlarla yenilen emperyalizmin, kapitalizmle yeniden ülkeye sokulması olarak görmüşlerdir.

Türk-Amerikan ilişkileri çerçevesinde ele alınan Chester Projesi bir ülkenin kalkınması için en önemli yatırımın kendi öz kaynaklarından gerçekleştirilmesi gerektiğini bizlere göstermiştir. Tarihsel süreçte yaşanan bu ve benzeri gelişmeler Türkiye'nin kendi kalkınmasını sahip olduğu kaynaklardan karşılaması gerektiğini, coğrafi-ekonomik potansiyelini kendi gelişim ve kalkınması için nasıl kullanması gerektiğini göstermektedir.

Etik Kurul İzni

Bu makale etik kurul izni gerektiren bir çalışma grubunda yer almamaktadır.

Kaynakça

- Açıkses, E., & Doğanay, R. (2010). *Amerika'nın yüz yıllık Ortadoğu hayali Chester Projesi*. Fırat Üniversitesi Basımevi.
- Armaoğlu, F. (1983). *20. yüzyıl siyasi tarihi (1914-1980)*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Armaoğlu, F. (1991). *Belgelerle Türk-Amerikan münasebetleri*. Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Atatürk, M. K. (1997). *Nutuk (1919-1927)*. Atatürk Araştırma Merkezi.
- Atatürk'ün söylev ve demeçleri*. (1997) (C. I). Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- BCA., 30-10-0-0, 206/410/3 (10.12.2022).
- BCA., 30-10-0-0, 206/410/11 (11.08.1923).
- BCA., 30-10-0-0, 206/410/13 (11.10.1923).
- BCA., 30-10-0-0, 6/32/11 (06.11.1923).
- BOA., HR. SYS, 67/47 (11.10.1910).
- BOA., DH.EUM.SSM 50/9 (10.07.1922).
- BOA., HR. İM, 26/11 (10.12.1922).
- BOA., HR.İM, 72/36 (29.04.1923).
- BOA., HR.İM, 48/15 (03.05.1923).
- BOA., HR.İM, 20/1 (12.07.1923).
- Bulut, S. (2008). *Atatürk dönemi Türkiye-ABD ilişkileri (1923-1938)*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Büyüktepe, U. (2006). *Türk-Amerikan ilişkilerinin müttefiklik ve stratejik ortaklık boyutlarının karşılaştırmalı analizi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Can, B. B. (2000). *Demiryolundan petrole Chester Projesi (1908-1923)*. Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Can, M. (1993). *Ortadoğu'da Amerikan politikası*. Bayrak Yayınları.
- Clayton, G.D. (1971). *Britain and the eastern question*. University of London Pres L.
- Erhan, Ç. (2001). *Türk-Amerikan ilişkilerinin tarihsel kökenleri*. İmge Kitabevi Yayınları.
- Evans, L. (1972). *Türkiye'nin paylaşılması (1914-1924)*. (Çev. T. Atalay). Milliyet Yayınları.
- Gök, D. (1998). 1924 Türk basınında Musul meselesi. İçinde K. Abdurrahman (Ed.). *Misâk-ı Millî ve Türk Dış Politikasında Musul* (ss. 52-68). Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Güler, Y. (2005). Osmanlı Devleti dönemi Türk-Amerikan ilişkileri (1795-1914). *Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6(1), 227-240.
- Gümüş, M. (2011). 1893'ten 1923 Chester Projesi'ne Türk topraklarında demiryolu imtiyaz mücadeleleri ve büyük güçler. *Tarih Okulu*, (10), 151-194.
- Helepçe, W. (1991). *Milletler Cemiyeti belgelerinde Musul Kerkük sorunu ve Kürdistan'ın paylaşımı*. (Çev. Yüksel Kızıltepe). Med Yayınları.
- Hughes, M. (1999). *Allenby and British strategy in Middle East, 1917-1919*. Frank Cass Publisher.
- İnan, A. (1998). *İzmir İktisat Kongresi 17 Şubat-4 Mart 1923*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.

- Kocabaşoğlu, U. (2000). *Anadolu'daki Amerika*. İmge Kitabevi.
- Kurat, A. N. (1959). *Türk-Amerikan münasebetlerine kısa bir bakış (1800-1959)*. Doğu Ltd. Şirketi Matbaası.
- Lozan Barış Konferansı (Tutanaklar-Belgeler)*. (1993). (Haz. Sema L. Meray) (C. 1). Yapı Kredi Yayınları.
- Melek, K. (1983). *İngiliz belgeleriyle Musul sorunu 1980-1926*. Tasvir Gazetecilik ve Matbaacılık İşletmesi.
- Meram, A. K. (1969). *Belgelerle Türk-İngiliz ilişkileri tarihi*. Kitapçılık Ticaret Limited Şirketi.
- Owen, R., & Pamuk, Ş. (2002). *20. yüzyılda Ortadoğu ekonomiler tarihi*. (Çev. Ayşe Edirne). Sabancı Üniversitesi Yayınları.
- Öke, M. K. (1988). *İngiltere'nin Güneydoğu Anadolu siyaseti ve Binbaşı A. W. C. Noel'in faaliyetleri*. Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Özbudun, E. (1984). Bir yabancı gazetecinin Ankara yolculuğu ve Atatürk ile görüşmesi. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 1(1), 8-19.
- Özgiray, A. (1999). Türkiye ile Amerika Birleşik Devletleri arasındaki siyasi ilişkiler (1923-1938). *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 15(43), 13-21.
- Özyüksel, M. (2013). *Osmanlı İmparatorluğu'nda nüfuz mücadelesi: Anadolu ve Bağdat demiryolları*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Öztürk, N. (2005). *Türk-Amerikan diplomatik ilişkileri (1870-1930)*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre 1, C. 1.
- TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre 1, C. 28.
- TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre 1, C. 29.
- TBMM Gizli Celse Zabıtları (1985)*. C. 1, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Tezel, Y. S. (1970). Birinci Büyük Millet Meclisi anti-emperyalist miydi?: Chester ayrıcalığı. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 25(4), 287-318.
- Türkman, S. (2005). *Amerika Birleşik Devletleri'nin Orta Doğu politikası ve Türkiye'ye yansımaları (1919-1973)*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Türkmen, İ. (2020). Türkiye'nin Ortadoğu, Afrika ve ABD politikaları. İçinde N. Koç (Ed.). *Türkiye Cumhuriyeti tarihi demokrasi ve dış politika (1938'den 2000'li Yıllara)* (ss. 385-399). İdeal Kültür Yayıncılık.
- Türkmen, İ. (2016). Ortadoğu'da iktisadi nüfuz mücadelesi: Chester Projesi. *Yeni Türkiye, Orta Doğu Özel Sayısı-I(82)*, 431-442.
- Uçarol, R. (2006). *Siyasi tarih (1789-2001)*. Der Yayınları.
- Yalçın, M., Akbıyık, Y., Özkaya, Y., Bozkurt, G., Akbulut, D. A., Tokgöz, E., Turan, R., Köstüklü, N., Balcıoğlu, M., Tural, M. A., Eraslan, C., & Avcı, C. (2006). *Türkiye Cumhuriyeti tarihi (C. II)*. Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Yavuz, B. S. (2003). Fransız arşiv belgelerinin ışığında Chester Demiryolu Projesi. *Atatürk Yolu*, (24), 527-561.
- Yıldırım, İ. (2001). *Cumhuriyet döneminde demiryolları (1923-1950)*. Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.

